



Guido da Vigevano (1280–1349): *Anathomia Philippi Septimi*, 1345
 Forrás: Wellcome Library

BASICS BEATRIX

AZ EMBERI TEST TÁJKÉPEI

- ANATÓMIA ÉS MŰVÉSZET

Tbár az első boncolások a Kr. e. 3. században történtek, kezdetben ezek célja elsősorban orvosi szempontú volt, az anatómiai tudás megalapozása és bővítése. Az emberi anatómia kutatása terén Galénosz (129–216 körül) állapotboncolásait követően csak mintegy másfél évezreddel később, 1543-ban Andreas Vesalius (1514–1564) művének első kiadása hozott lényeges újdonságokat, felfedezve a korábbi eredmények pontatlanságait, tévedéseit.¹

A boncolás nélkülözhetetlen eszközévé vált az emberi test anatómiájának nemcsak megismeréséhez és megértéséhez, de minél pontosabb ábrázolásához is. Ebben voltak a művészek segítségére a művésztársaik által készített anatómiai illusztrációk. A reneszánsz pontos és részletes emberitest-ábrázolásainak korábbi kiadványok egyre hitelesebb, valósághűbb illusztrációi voltak az előzményei. A páduai születésű orvos és feltaláló, Guido da Vigevano (1280–1349) kézzel rajzolt és színezett anatómiai illusztrációi mivel még jórészt nem a személyes tapasztaláson és megfigyelésen alapultak, kisebb-nagyobb mértékben pontatlanok voltak.²

A sokszorosított grafika használata, felváltva a korábbi, jórészt egyedi rajzok formájában megjelenő illusztrációkat, sokkal változatosabb ábrázolási lehetőségeket biztosított, a nyomtatás révén a szöveg és képek egységére épülő kiadványok az anatómiai oktatás jelentős fejlődését eredményezték.

Az itáliai reneszánsz művészei számára az anatómia a művészeti fejlődés segítője és eszköze volt az emberi test minél pontosabb ábrázolásához. A boncolás révén történő tanulmányozás lehetősége azonban még mindig korlátozott volt, jóllehet az egyetemeken folyt anatómiai oktatás. A firenzei szobrász, festő és metsző, Antonio Pollaiuolo (1432 körül–1498) a kortársak említései szerint az elsők között volt, aki boncolás révén próbálta az izmok működését mélyebben megérteni,

tanult. Három monumentális figurája, mindegyik a Borghese-gladiátor variációja, az École Nationale des Beaux-Arts gyűjteményébe került. Ezek jelennek meg anatómiai atlaszának lapjain is. Az egyes rajzokon színek alkalmazott, az izomzatot vörös, a csontokat fekete tussal rajzolta meg, négy nézetben, tizenegy lapon, a transzparens anatómia módszerét alkalmazva. Az atlaszban megtalálhatók még a Belvederei Apolló, a gyermek Bacchus-szobor, valamint a Farnese-Herkules anatómiai ábrázolásai is.

¶ Bernhard Siegfried Albinus (1697–1770) az anatómiai illusztráció egy új módszerét vezette be – a legnagyobb pontosságra törekedve. Jan Wandelaar (1690–1759) készítette el az illusztrációkat Albinus szigorú felügyeletével.¹³ Az eredmény kivételes tudományos pontosság és magas színvonalú művészi teljesítmény lett. Albinus módszere elterjedt egész Európában, főként Angliában, és ettől kezdve a művész jelentősége épp olyan fontos lett, mint az anatómusé, sőt egyre növekedett fontossága, ami megmutatkozott abban is, hogy a kiadványok címlapján a rajzoló és metsző neve kiemelten, központi helyen jelent meg. A színes nyomtatás bevezetése is az újdonságok közé tartozott, különösen előnyös volt a dermatológia és a patológia témáiban, az ábrázolásokon pedig a belső szervek anatómiája került előtérbe.

¶ A 19. század elején folyamatos vita volt a művészeti közéletben arról, hogy milyen szintű anatómiai tudásra van szüksége egy képzett művésznek. A gyakorlat kötelező oktatási elemként tekintette az anatómiát, de maguk a művészek változó érdeklődéssel fordultak a tárgy felé, és az is egyénenként változó volt, hogy milyen mértékben voltak képesek elsajátítani és használni az anatómia tanait. A litográfiai technika felfedezése a 19. század elején lehetővé tette az illusztrációk tömegtermelését, ami akár tízezer példányban is eladható albumokat

A fametszetek között számos egész alakos figurát láthatunk, tájháttér előtt megjelenítve, testük különböző részeinek anatómiai bemutatásával, mozdulataik, megjelenésük különféle érzelmeket fejeznek ki.



Johannes de Ketham (működött a 15. században): Fasciculus medicinae, 1493
Forrás: The Metropolitan Museum of Art

GYÓRY HEDVIG–SCHEFFER KRISZTINA–SZVÁK ENIKŐ
A NEPHTHYS PROJEKT ÉS AZ EGYIPTOMI
MŰMIAKUTATÁS



Helen Donoghue, a UCL professzora és David E. Minnikin, a University of Birmingham 2021-ben elhunyt kutatója a 2019-ben Budapesten tartott konferencián

A Nephthys Project 2018 őszén indult Szvák Enikő, a Szege-di Tudományegyetem Biológia Doktori Iskola doktorandusz hallgatója kutatásaként. Kezdetben a Magyar Természettu-dományi Múzeum Embertani Tár Egyiptomi Múmia Gyűjteményének multidiszciplináris vizsgálatát jelentette, idővel azonban a kutatás több intézmény bevonásával szerencsésen bővült. A vizsgálandó maradványok közé bekerült az MNM Semmelweis Orvostörténeti Múzeumának múmiagyűjtemé-nye és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Török Aurél Gyűjteményének egyiptomi emberi és állati múmiamaradványai. Ezzel párhuzamosan bővült a vizsgálatokat végző, illetve a fel-dolgozásban részt vevő hazai és külföldi intézmények száma, amelyeknek munkatársai szakmai munkájukkal, szaktudá-sukkal járulnak hozzá a kutatáshoz. Az egyiptológiai szak-ismeretek tekintetében a Magyar–Egyiptomi Baráti Társaság Ókori Egyiptomi Bizottsága (MEBT ÓEB) segíti a Nephthys Projektet.

A Magyar–Egyiptomi Baráti Társaság 1995 óta működő civil szervezet, amely az egyiptomi kultúra megismertetésére és népszerűsítésére törekszik, és célkitűzései között fontos elem a tudományos tevékenység és kutatás. Az Ókori Egyiptomi Bi-zottság (ÓEB) a kutatómunkát a szombathelyi Ízisz-szentély feltárása és rekonstrukciós munkálatai kapcsán kezdte meg. Itt elsősorban az egyiptomi istenkultuszok vallási, társadal-mi, életmódbeli és művészeti vonatkozásaira helyezte a hang-súlyt. A szombathelyi Savaria Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum római koros régészeivel együttműködve öt nemzet-közi konferenciát szervezett. Ezeken egyrészt a hazai eredmé-nyek széles körű tudományos bemutatása, a kétséges esetek megvitatása, másrészt a külföldi szakmai eredmények meg-ismerése került előtérbe. Az előadások jelentős része cikk for-mában az ÓEB által alapított *Aegyptus et Pannonia* köteteiben

A mumifikáló anyagok minősége és összetétele komoly támpont a korszak pontosításában és a társadalmi státus meghatározásában.

rendezett. Az előadások mellett a konferencián poszter szekció és két workshop került megrendezésre, megteremtve a lehetőséget a múmiaanyag kutatása során felmerült kérdések megvitatására. A konferenciával kapcsolatos eseményekről önálló honlapon lehetett tájékozódni (<https://nephthysproject.site123.me/>). A konferencián elhangzott előadások az *Aegyptus et Pannonia* VI. kötetében jelentek meg, 2020 végén.

¶ A 2019-es konferencián kialakult kapcsolatok tették lehetővé, hogy a kutatásba külföldi laboratóriumokat is bevonjunk. Az itt elvégzett kutatások újabb eredményeinek összevetése volt az idén tavasszal megrendezett workshop (2022. május 16–20.) szakmai célja, ahol a múmiakutatás, a műtárgyak tárolása és az emberi maradványok etikai kérdései kapcsán zajlott tudományos és szakmai konzultáció.

¶ Emellett szerettünk volna lehetőséget adni a nagyközönségnek, hogy személyesen találkozzanak a Budapesten tartózkodó világhírű kutatókkal. Így *Tutanhamon és a múmiakutatás* címmel közönségtalálkozót hirdettünk, ahol négy napon át nemzetközi szaktekintélyek előadásait lehetett meghallgatni. A közönségtalálkozón olyan témákról hallgathattak előadást, mint Tutankhamon múmiájának természettudományos vizsgálatsorozata Albert Zinktől, az egyiptomi állatmúmiák készítésének rejtelsei, a kísérleti régészet módszereivel – ezt vizsgálja Salima Ikram professzor. Az európai egyiptomimúmia-projektek közül a horvátországit Mislav Cavka, a Nephthys Projektet Szvák Enikő ismertette. A Kairóból érkező Afaf Wahba a Kom Ombo-i aktuális egyiptomi feltárások embertani vonatkozásait mutatta be. Kitekintésként Dario Mascali-Piombino a szicíliai kriptamúmiákról tartott érdekes prezentációt.

¶ A szakmai megbeszéléseken az egyiptomi ásatásokon alkalmazott legújabb technikák és lehetőségek mellett a korszerű természettudományos módszerek alkalmazásának



Múmiafej. Ptolemaiosz-kor, Egyiptom
Az MNM Semmelweis Orvostörténeti Múzeum gyűjteménye

***Trigonocephali bicorporei* skeleton**



¶ Makara Lajos tanársegéd az 1886/87-es tanévben készítette ezt a különleges magzattorz csontvázat. A páratlan részletességgel kidolgozott készítmény két, a mellkasán és vélelmezhetően a hasán is összenőtt teljes testtel rendelkezett, koponyája viszont csak az arckoponya és a homlokpikkely mögött hátrafelé kettőződött, míg nem az arc egységes volt. (Makara 1905-től a kolozsvári egyetemen a sebészet professzora volt.)

próbálkoztak különféle módszerekkel mumifikálni a szeretett halottjaikat, hogy megőrizték őket. A mesterséges mumifikálásnál, hogy a bomlást lassítsák vagy megakadályozzák, első lépésként eltávolítják a belső szerveket, csak a bőr és a csontok őrződnek meg. Bár a mesterséges múmiák tudományos szempontból szintén értékesek, a legértékesebbek a természetes múmiák, akik – egyéneknek tartom őket, nem tárgyaknak – minden emberi beavatkozás nélkül, spontán, valamilyen környezeti tényező hatására mumifikálódtak. Minden részük, belső szervük kiszáradt, de teljesen épen megtalálható és vizsgálható is. Gondoljunk csak bele: a váci Fehérek temploma kriptájából 265 természetes múmia került elő, akiket 1731 és 1808 között temettek ide. Világszinten is kevés ilyen maradványgyűjtemény van, úgyhogy világhíresek a váci múmiák.

MC: *Noha például a palermói kriptában több ezer múmia is van.*

¶ Ugyanakkor közülük csak néhány természetes, az összes többi mesterséges. Dél-Amerikában is akadnak gyűjtemények több természetes múmiával, csak nem tudunk információkat az egyénekről. A „váciak” esetében fennmaradtak források is, egyebek mellett születési, házassági, halotti anyakönyvi kivonatok, vagy, mondjuk, úrbéri rendeletek satöbbi. Egy csomó mindent megtudtunk így róluk, míg más múmiákról semmit. A természetes mumifikálódás és az információk együttesen teszik nagyon különlegessé és világhíressé ezt a 265 múmiát. Illetve az is, hogy egy részük polgári személy, márpedig a legtöbb ilyen templomba, altemplomba csak szerzeteseket vagy papokat temettek. Vácut fennmaradtak olyan dokumentumok is, amelyekből kiderül: az emberek a végrendeletükben kérték, hogy ide temessék őket, és fizettek ezért az egyháznak. De amekkora tudományos szenzáció lett világviszonylatban a váci múmialelet, olyan kevésbé ismerték fel Magyarországon a tudományos erejét. Pedig kiállításokat szerveztünk, ismeretterjesztő előadásokat tartottunk, sokat is publikáltunk róluk.

MC: *Idézzük föl, hogyan is kerültek elő. A váci Fehérek templomának felújításakor, 1994-ben, a templomtorony alatt egy nagy, boltozatos kriptát fedeztek fel, amely tele volt egymás tetejére halmozott koporsókkal. Zomborka Márta és Ráduly Emil néprajzos muzeológusok elsőként nézhetek körbe a kriptában. A koporsókat felnyitva a legtöbb koporsóban nem csontokat, hanem természetesen mumifikálódott testeket találtak. A 265 emberi maradvány kiemelését Susa Éva segítségével végezték. A Váci Püspökség előbb egy közös sírban akarta elhelyezni a testeket, majd úgy döntöttek: az egyedülálló antropológiai leletegyüttest tudományos célokra átadják a Magyar Természettudományi Múzeum Embertani Tárának.*



Múmiakéz – Orlovits Mihályé
Fehérek temploma